

Ahmad Ibrahim dan Sumbangannya dalam Perkembangan Islam di Malaysia
(Ahmad Ibrahim and His Contribution in the Development of Islam in Malaysia)

Mohammad Hariz Shah Mohammad Hazim Shah* & Ahmad Hidayat Buang**

Abstrak

Ahmad Ibrahim merupakan antara individu utama yang bertanggungjawab dalam pembangunan pentadbiran sistem undang-undang di Malaysia melalui pembaharuan yang dilakukan terhadap Mahkamah Syariah. Semenjak dari zaman penjajahan lagi, Mahkamah Sivil telah mendominasi sistem perundangan negara sehingga membataskan perkembangan dan peranan undang-undang Islam serta mengecilkan bidang kuasa Mahkamah Syariah. Artikel ini membincangkan tentang sejarah perundangan Islam di Malaysia dalam konteks pentadbiran kehakiman serta meninjau pencapaian dan perkembangan Mahkamah Syariah pada hari ini natijah daripada sumbangan dan pemikiran yang digagaskan oleh Ahmad Ibrahim. Kajian ini menggunakan kaedah kualitatif melalui metode dokumentasi bersumberkan rujukan yang dibuat terhadap buku-buku, artikel jurnal, kertas seminar, keratan akhbar dan statut-statut seperti Perlembagaan Persekutuan, Akta dan Enakmen Negeri-negeri serta kes-kes yang berkaitan. Hasil kajian mendapati bahawa landskap perundangan Islam dan Mahkamah Syariah yang moden dan dinamik di Malaysia hari ini adalah natijah daripada sumbangan idea dan usaha Ahmad Ibrahim melalui pendekatan pentadbiran, perundangan dan pendidikan yang bersifat organik dan non-konfrontasional. Pendekatan sebegini adalah sesuatu yang sesuai dan harmonis dalam konteks masyarakat Malaysia yang berbilang kaum dan agama.

Kata kunci: Ahmad Ibrahim, Mahkamah Syariah, pentadbiran undang-undang Islam, sistem perundangan negara, transformasi

Abstract

Ahmad Ibrahim was one of the key individuals who was responsible in developing the administrative legal system in Malaysia through judicial reform of the Sharia Court. Since colonial period, the Civil Court has been dominating the country's legal system thus inhibiting the progress and contribution of Islamic law as well as limiting the jurisdiction of the Sharia Court. This article discusses the history of the Islamic law in Malaysia in the judicial administration context as well as analyses the achievement and development of the Sharia Court seen today as a result of the contributions and ideas conceived by Ahmad Ibrahim. This study uses the qualitative method by way of document analysis from books, journal articles, conference papers, newspaper excerpts and statutes such as the Federal Constitution, Acts, Enactments and related cases. The finding suggests that the modern and dynamic landscape of Malaysia Sharia Courts today is the result of Ahmad Ibrahim's ideas and works through administrative, legal and educational approach which is organic and non-confrontational. This approach is indeed suitable and harmonious in the context of Malaysian multiracial and religious society.

Keywords: Ahmad Ibrahim, Sharia Court, the administration of Islamic law, Malaysian legal system, transformation

Pendahuluan

Profesor Tan Sri Datuk Ahmad Mohamed Ibrahim (Ahmad Ibrahim) merupakan nama yang tidak asing dan seorang figura yang tidak perlu diperkenalkan lagi. Beliau merupakan tokoh akademik yang mampu menguasai kedua-dua bidang perundangan Sivil dan Syariah serta berjaya menghasilkan begitu banyak

* Mohammad Hariz Shah Mohammad Hazim Shah, Ph.D Candidate, Department of Shariah and Law, Academy of Islamic Studies, University of Malaya, 50603 Kuala Lumpur. Email: harizshah@siswa.um.edu.my.

** Ahmad Hidayat Buang (Ph.D), Professor, Department of Shariah and Law, Academy of Islamic Studies, University of Malaya, 50603 Kuala Lumpur. Email: ahidayat@um.edu.my.

penulisan sama ada dalam bentuk buku, artikel, kertas kerja, jurnal dan majalah.¹ Kecemerlangan luar biasa Ahmad Ibrahim dalam kesemua bidang yang diceburinya telah menarik perhatian Sarjana Inggeris, M.B. Hooker. Beliau berkata: “*While most men are content with a career in one sphere only, Professor Ahmad has, over the past thirty-odd years, had no less than three careers in each of which his contribution has been outstanding... the fact that one man can combine public office, teaching and administration, and original and pioneering research and publication, all to the very highest standard, is highly unusual.*”² Bekas Menteri Kewangan Singapura, Dr. Goh Keng Swee pula menyifatkan Ahmad Ibrahim sebagai seorang yang mempunyai daya intelek yang sangat tinggi dan luas serta kemampuannya sebagai perangka undang-undang yang tidak mampu ditandingi.³

Selain diberi jolokan sebagai “Bapa Perundangan Negara” atau “Bapa Undang-undang Malaysia,” beliau turut digelar sebagai “*Lord Denning Shariah*” malahan lebih unggul berbanding *Lord Denning*⁴ kerana terdapat kelebihan-kelebihan Ahmad Ibrahim yang tidak dimiliki oleh *Lord Denning*.⁵ Daripada kaca mata bekas anak murid beliau, Siti Zalikah Md Nor telah menggariskan tiga faktor utama yang menjadikan Ahmad Ibrahim hebat iaitu (1) ketaqwaannya, (2) ilmunya dan kecintaannya kepada ilmu serta (3) kebijaksanaannya mengurus waktu. Sesungguhnya sifat dan sikap beliau telah menjadikannya seorang yang sukar ditandingi dan diganti.⁶ Keunikan Ahmad Ibrahim dalam menguasai kedua-dua undang Syariah dan Sivil juga dijelmakan menerusi cara pemakaian dan minat beliau dalam makanan. Anaknyanya, Mohamed Sidek Ahmad mengilustrasikan bapanya sebagai: “*My father was indeed unique in that he was an expert in both the English and Islamic laws. This characteristic of having the best of two worlds was also manifested in other aspects of his life. He wore a coat and tie, and topped this off with a songkok. He loved both eastern and western food.*”⁷

Gelombang pembaharuan dan penambahbaikan Mahkamah Syariah telah mendapat sentuhan Ahmad Ibrahim. Kedudukan beliau yang disegani oleh semua lapisan dan bidang profesion perundangan memudahkannya untuk memberikan sumbangan dan panduan.⁸ Disebabkan kehebatan beliau dalam menguasai kedua-dua undang-undang Syariah dan Sivil, maka Ahmad Ibrahim telah dilantik sebagai Pengerusi Jawatankuasa Teknikal Undang-undang Syariah dan Sivil yang pertama. Ahli-ahli lain yang turut dilantik untuk menganggotai jawatankuasa ini juga adalah dalam kalangan mereka yang pakar dalam kedua-dua undang-undang tersebut.⁹ Ahmad Ibrahim telah menentukan garis panduan dan tugas jawatankuasa ini serta sentiasa mengingatkan supaya peruntukan yang akan dikemukakan hendaklah menepati hukum Syarak dan selaras dengan Perlembagaan pada masa yang sama. Beliau juga bersungguh-sungguh ingin mengembalikan Mahkamah Syariah ke tempatnya yang asal, tinggi dan dihormati oleh semua.¹⁰

Sebilangan aktivis, ahli akademik dan pegawai kerajaan telah mengusulkan peruntukan dalam Perlembagaan Persekutuan dipinda supaya Mahkamah Sivil tidak mengetepikan atau mengubah keputusan yang telah dibuat oleh Mahkamah Syariah. Ahmad Ibrahim merupakan individu penting yang menyokong dan mencadangkan idea tersebut memandangkan beliau ialah tokoh terawal yang ingin memperkasa dan

¹ Abdul Monir Yaacob (2005), “Profesor Ahmad Ibrahim dan Sumbangan Beliau dalam Perundangan Islam di Malaysia,” *Jurnal Undang-undang IKIM Law Journal (Edisi Khas Sempena Memperingati Almarhum Profesor Emeritus Ahmad Mohamed Ibrahim)*, Jil. 9, Bil.1, h. 3.

² M.B. Hooker (1986), *Malaysian Legal Essays*, Kuala Lumpur: Malayan Law Journal Sdn. Bhd., h. 1.

³ Zainuddin Jaffar (2007), “Championing the Reassertion of the Shari’ah in Modern Time – Comparing Ahmad Ibrahim with ‘Abdur Razzaq Al-Sanhuri of Egypt,” *Koleksi Persidangan Seminar Ahmad Ibrahim: Pemikiran dan Sumbangan Ilmiah*, Hilton Petaling Jaya: Selangor, h. 202.

⁴ *Lord Denning* (1989-1999) merupakan seorang hakim dan peguam yang hebat dan terkenal di United Kingdom. Lihat “Tom Denning, Baron Denning,” laman sesawang *Wikipedia*, dicapai 10 April 2020, https://en.wikipedia.org/wiki/Tom_Denning,_Baron_Denning. Mantan Perdana Menteri United Kingdom, Tony Blair menyifatkan beliau sebagai “salah seorang insan yang hebat di zamannya”. Rujuk Ian Burrell (1999), “Lord Denning, the century’s greatest judge, dies at 100,” laman sesawang *Independent*, dicapai 10 April 2020, <https://www.independent.co.uk/news/lord-denning-the-centurys-greatest-judge-dies-at-100-1078587.html>.

⁵ Abdul Monir Yaacob et al. (2007), *Permata Pengislahan Perundangan Islam: Biografi Profesor Emeritus Tan Sri Datuk Ahmad Mohamed Ibrahim*, Petaling Jaya: MPH Group Publishing Sdn Bhd, h. 151.

⁶ Siti Zalikah Md Nor (2007), “Tan Sri Profesor Ahmad Ibrahim Seorang Maha Guru: Pengalaman Peribadi Seorang Murid,” *Koleksi Persidangan Seminar Ahmad Ibrahim: Pemikiran dan Sumbangan Ilmiah*, Hilton Petaling Jaya: Selangor, h. 3.

⁷ Mohamed Sidek Ahmad (2020), “The Personal Side of Professor Ahmad Ibrahim,” dalam Siti Shamsiah Md Supi et al. (ed.), *Ahmad Ibrahim: Sahsiah, Pemikiran & Sumbangan Ilmiah*, Kuala Lumpur: Penerbit IKIM, h. 25.

⁸ Farid Sufian Shuaib (2007), “Ahmad Ibrahim dan Pemantapan Mahkamah Syariah Pasca Merdeka,” *Koleksi Persidangan Seminar Ahmad Ibrahim: Pemikiran dan Sumbangan Ilmiah*, Hilton Petaling Jaya: Selangor, h. 444.

⁹ Abdul Monir et al., *Permata Pengislahan Perundangan Islam*, h. 117.

¹⁰ *Ibid.*, h. 118.

memperjuangkan undang-undang Islam di Malaysia.¹¹ Secara teorinya Perkara 121(1A) Perlembagaan Persekutuan telah meletakkan pemisahan yang jelas antara bidang kuasa Mahkamah Syariah dengan Mahkamah Sivil yang mana orang Islam adalah tertakluk di bawah bidang kuasa Mahkamah Syariah dalam hal ehwal yang berkaitan dengan agama Islam manakala orang bukan Islam pula tertakluk di bawah bidang kuasa Mahkamah Sivil tetapi secara amalnya terdapat beberapa kes yang menjadi polemik dan perdebatan konflik bidang kuasa antara kedua Mahkamah tersebut.¹²

Walaupun Mahkamah Syariah kini sedang melalui proses transformasi ke arah yang lebih positif, namun tetap berlaku campur tangan oleh Mahkamah Sivil dalam kes-kes tertentu yang mempersoalkan kembali kejelasan pemisahan bidang kuasa antara kedua mahkamah tersebut waima pasca pindaan Perkara 121(1A) yang telah dibuat itu. Perkembangan terkini telah menyaksikan cabaran kepada perkembangan perundangan Islam di Malaysia terutama selepas kes *Indira Ghandi*¹³ yang memperlihatkan Mahkamah Sivil mempunyai bidang kuasa semakan dan pentafsiran terhadap perkara yang berkaitan dengan Perlembagaan dan tindakan pentadbiran pihak berkuasa kerajaan sungguhpun ia terletak di bawah bidang kuasa Mahkamah Syariah. Ini bermakna, bantahan bidang kuasa berasaskan kepada Perkara 121(1A) Perlembagaan Persekutuan dalam kes-kes yang melibatkan persoalan undang-undang Islam tidak boleh dibangkitkan apabila melibatkan permohonan semakan perundangan atau tafsiran undang-undang.¹⁴

Tidak syak lagi pindaan Perlembagaan Persekutuan terhadap Perkara 121(1A) pada tahun 1988 tersebut telah memberi kesan yang amat positif kepada perkembangan Mahkamah Syariah terutamanya dari aspek pembangunan daya manusia, prasarana dan juga perundangan, namun keputusan kes *Indira Ghandi* ini seolah menghapus kepercayaan yang dipegang oleh masyarakat Islam selama ini terutamanya pengamal undang-undang bahawa Mahkamah Syariah mempunyai status yang tersendiri dan bebas daripada campur tangan oleh Mahkamah Sivil. Meskipun arah tuju Mahkamah Syariah dalam menentukan agenda untuk memartabatkan undang-undang Islam barangkali akan sedikit sebanyak terhambat dengan keputusan kes yang agak mendukacitakan ini tetapi perkembangan kemajuan dari segi fizikal dan daya manusia Mahkamah Syariah dijangka tidak akan terjejas.¹⁵

Atas sebab itu, aspek pendekatan Ahmad Ibrahim yang bersifat organik dan harmoni dilihat sesuai dengan senario masyarakat majmuk di Malaysia yang berbilang ras, bangsa dan agama. Sistem dualisme dalam perundangan negara yang diamalkan memperlihatkan Mahkamah Sivil mempunyai bidang kuasa yang lebih dan dominan berbanding Mahkamah Syariah. Satu pendekatan berhati-hati dalam memperkasa undang-undang Islam melalui pembaharuan yang dilakukan terhadap Mahkamah Syariah perlu diambil dalam mengimbangi neraca sosiopolitik dan sosiobudaya demi memastikan masyarakat hidup aman dan damai biarpun berbeza pegangan dan agama.

Oleh yang demikian, penulisan ini boleh dianggap sebagai salah satu penghargaan dan sebuah memoir buat Ahmad Ibrahim dengan melihat kepada idea perubahan dan pembaharuan yang telah dilaksanakan oleh beliau serta impak yang berlaku ke atas pembangunan dan perkembangan Mahkamah Syariah di seluruh Malaysia sejak tahun 1980an sehingga kini. Artikel ini akan memfokuskan tentang sumbangan dan idea yang telah dicurahkan oleh Ahmad Ibrahim ke arah menaiktaraf Mahkamah Syariah ke peringkat yang lebih tinggi dan melihat sejauh mana perkembangan dan pencapaian yang telah dialami kini meskipun berdepan dengan pelbagai cabaran dari sudut bidang kuasa dan campur tangan oleh Mahkamah Sivil dalam hal-hal tertentu.

¹¹ Tamir Moustafa (2018), *Constituting Religion: Islam, Liberal Rights, and the Malaysian State*, United Kingdom: Cambridge University Press, h. 59.

¹² Tamir Moustafa (2013), "Liberal Rights versus Islamic Law? The Construction of a Binary in Malaysian Politics," *Law & Society Review*, Jil. 47, Bil. 4, h. 779. Lihat juga Maznah Mohamad (2010), "Making majority, undoing family: law, religion and the Islamization of the state in Malaysia," *Economy and Society Journal*, Jil. 39, Bil. 3, h. 368 dan Michael G. Peletz (2013), "Malaysia's Syariah Judiciary as Global Assemblage: Islamization, Corporatization, and Other Transformations in Context," *Comparative Studies in Society and History*, Jil. 55, Bil. 3, h. 608.

¹³ *Indira Ghandi a/p Mutho v Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors and other appeals* [2018] 1 MLJ 545.

¹⁴ Ahmad Hidayat Buang (2018), "Apa Yang Tinggal Lagi Kepada Mahkamah Syariah: Ulasan Kes Indira Ghandi A.P. Mutho V. Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors and Other Appeals [2018] 1 MLJ 545," *Journal of Shariah Law Research*, Jil.3, Bil. 2, h. 235-6.

¹⁵ *Ibid.*, h. 238-9.

Perundangan Islam Sebelum Merdeka

Tidak dapat tidak, apabila membicarakan tentang Mahkamah Syariah, sejarah kedatangan Islam ke Tanah Melayu perlu ditelusuri dan diimbangi kembali terlebih dahulu. Sebelum kedatangan British, undang-undang Islam adalah undang-undang negara di Malaysia.¹⁶ Mazhab yang diikuti ialah Mazhab Syafie.¹⁷ Dalam kes *Shaikh Abdul Latiff dll lwn. Shaikh Elias Bux*,¹⁸ Edmonds J.C. dalam penghakimannya berkata bahawa “*Sebelum triti-triti pertama, penduduk negeri-negeri ini hampir semuanya terdiri daripada orang Melayu (Islam) bersama pelombong dan pengusaha Cina. Satu-satunya undang-undang yang terpakai kepada orang-orang Melayu ialah undang-undang Islam yang diubahsuai oleh adat-adat tempatan.*” Mahkamah Rayuan Negeri-negeri Melayu Bersekutu dalam kes *Ramah lwn. Laton*¹⁹ pula memutuskan bahawa undang-undang Islam bukanlah undang-undang asing tetapi undang-undang tempatan dan undang-undang negara. Mengikut penyelidikan ahli sejarah agama, Islam telah berkembang di Asia Tenggara sejak kurun ke-13 dan telah sampai ke Tanah Melayu kira-kira satu kurun selepas itu, Islam hanya bertapak kuat di Melaka dalam kurun ke-15. Sebelum kedatangan Islam, orang Melayu mengikut undang-undang adat yang dipengaruhi sedikit sebanyak unsur-unsur Hindu. Setelah raja-raja dan orang Melayu memeluk agama Islam, perubahan-perubahan telah dibuat untuk mengubahsuai adat Melayu supaya selaras dengan Islam dan seterusnya menggunakan undang-undang Islam. Proses ini boleh dilihat dalam pelbagai versi undang-undang Melaka iaitu Risalat Hukum Kanun atau Undang-undang Melaka. Versi yang terawal mengandungi hanya undang-undang adat, tetapi versi-versi yang kemudian memperuntukkan kedua-duanya sekali iaitu undang-undang adat dan undang-undang Islam.²⁰

Ketika kedatangan Inggeris khususnya dengan penerimaan sistem Residen, Inggeris melalui perjanjian yang dibuat dengan Raja-raja Melayu mengkehendaki Raja-raja Melayu supaya mengikut nasihat mereka dalam semua perkara pentadbiran kecuali yang berkaitan dengan agama Islam dan adat Melayu. Dengan itu sedikit demi sedikit dan secara beransur-ansur prinsip undang-undang Inggeris dimasukkan ke dalam sistem pentadbiran, perundangan dan kehakiman.²¹ Inggeris sama ada secara langsung atau tidak langsung telah turut campur tangan dalam hal ehwal agama dan amalan pentadbiran yang mengakibatkan kuasa Mahkamah Syariah dihadkan seterusnya menjadikan tarafnya lebih rendah daripada Mahkamah Sivil.²²

Pada permulaannya, jawatan kadi dan naib kadi telah diiktiraf dengan penubuhan Mahkamah Kadi dan Mahkamah Naib Kadi di negeri-negeri dalam struktur Mahkamah Awam. Walaupun berada dalam struktur mahkamah yang sama namun kedudukannya lebih rendah daripada Mahkamah Majistret. Bidang kuasanya juga amat terhad dan sempit hanya berkaitan agama Islam, perkahwinan dan perceraian.²³ Akhirnya, Mahkamah Kadi dan Mahkamah Naib Kadi telah diabaikan apabila Ordinan Mahkamah 1948 diadakan untuk menubuhkan sistem kehakiman bagi Persekutuan dengan mengeluarkan kedua-dua mahkamah tersebut daripada hierarki Mahkamah Persekutuan. Pada hari ini, Mahkamah Kadi dikenali sebagai Mahkamah Syariah yang mempunyai bidang kuasa amat rendah dan terbatas.²⁴

Terdapat dua peristiwa penting yang berlaku beberapa tahun sebelum Persekutuan Tanah Melayu mencapai kemerdekaan pada tanggal 31 Ogos 1957 iaitu penubuhan Suruhanjaya Reid untuk mendraf Perlembagaan Persekutuan dan pengkanunan Enakmen Pentadbiran Hukum Syarak Selangor Perintah Pengubahsuaian 1952 (Bil. 3).²⁵ Selepas itu, negeri-negeri lain di Malaysia turut memperkenalkan enakmen pentadbiran

¹⁶ Ahmad Ibrahim (1989), “Common Law di Malaysia,” *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, Jil. 1, Bil. 1, h. 3.

¹⁷ Ahmad Ibrahim dan Ahilemah Joned (1992), *Sistem Undang-undang di Malaysia*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, h. 50.

¹⁸ *Shaikh Abdul Latiff lwn. Shaik Elias Bux* (1915) 1 FMSLR 204.

¹⁹ *Ramah lwn. Laton* (1927) 6 FMSLR 128.

²⁰ Ahmad Ibrahim dan Ahilemah Joned, *Sistem Undang-undang di Malaysia*, h. 48.

²¹ Abdul Monir Yaacob (1996), “Kedudukan dan Pelaksanaan Undang-undang Jenayah Islam di Malaysia,” dalam Abdul Monir Yaacob dan Sarina Othman (ed.), *Tinjauan Kepada Perundangan Islam*, Kuala Lumpur: IKIM, h. 87.

²² Ahmad Ibrahim dan Ahilemah Joned, *Sistem Undang-undang di Malaysia*, h. 51.

²³ Abdul Monir Yaacob (1992), “Reformasi Undang-undang Islam di Malaysia: Pentadbiran Mahkamah Syariah,” *KANUN*, Jil. 2, h. 16.

²⁴ Abdul Monir Yaacob (2009), “Perlaksanaan Perundangan Islam di Malaysia: Satu Penilaian,” *Jurnal of Fiqh*, Jil. 6, h. 4.

²⁵ *Ibid.*

undang-undang yang sama²⁶ seperti berikut iaitu²⁷ Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Terengganu 1955 (Bil. 4), Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Pahang 1956 (Bil. 5), Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Melaka 1959 (Bil. 1), Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Pulau Pinang 1959 (Bil. 3), Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Negeri Sembilan 1960 (Bil. 15), Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Kedah 1962 (Bil. 9).

Seterusnya, Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Perlis 1964 (Bil. 3), Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Perak 1965 (Bil. 11), Undang-undang Mahkamah Syariah dan Hal Ehwal Perkahwinan Islam Kelantan 1966²⁸ (Bil. 1) dan Undang-undang Majlis Ugama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan 1966 (Bil. 2), Enakmen Pentadbiran Agama Islam Johor 1978 (Bil. 14), Ordinan Majlis Islam (Penubuhan) Sarawak 1954 (Cap. 105) dan Enakmen Pentadbiran Hukum Syarak Sabah 1977 (Bil.15) manakala Wilayah Persekutuan menggunakan Enakmen Pentadbiran Hukum Syarak Selangor 1952 yang diubah suai mengikut Perintah Wilayah Persekutuan (Pengubahsuaian Enakmen Pentadbiran Hukum Syarak) 1974.²⁹

Perundangan Islam Selepas Merdeka

Persekutuan Tanah Melayu mencapai kemerdekaan pada 31 Ogos 1957. Penggabungan antara Sabah dan Sarawak dengan Tanah Melayu pada 16 September 1963 telah mewujudkan Malaysia. Undang-undang tertinggi bagi negara ialah Perlembagaan Persekutuan³⁰ manakala badan perundangan tertinggi pula ialah Parlimen yang terdiri daripada Yang di-Pertuan Agong, Dewan Negara dan Dewan Rakyat. Perkara 3(1) Perlembagaan Persekutuan pula meletakkan agama Islam sebagai agama bagi Persekutuan. Walaupun Islam telah diterima sebagai agama bagi Persekutuan sepertimana yang dinyatakan dengan jelas melalui Perkara 3 tersebut, namun peruntukan dan kuasa yang dinyatakan itu tidaklah sampai ke tahap menjadikan undang-undang Islam sebagai undang-undang negara berbeza dengan keadaan sebelum Inggeris menjajah Tanah Melayu yang mana undang-undang Islam adalah teras dan dasar pemerintahan negeri-negeri Melayu ketika itu.³¹

Meskipun pelaksanaan undang-undang Islam yang lebih berpusat dan seragam berterusan selepas negara mencapai kemerdekaan pada tahun 1957 namun bidang kuasa undang-undang Islam di Malaysia masih terbatas dalam ruang lingkup yang sempit bagi urusan orang-orang Islam seperti perkahwinan, perceraian, hadanah, nafkah, pewarisan dan harta dari sudut Sivil manakala dari aspek jenayah pula, kesalahan-kesalahan seksual seperti khalwat, zina, rogol, kegagalan berpuasa di bulan Ramadan, tidak membayar zakat dan penyebaran doktrin palsu.³² Bidang kuasa berkaitan hal ehwal Islam diletakkan di bawah bidang kuasa kerajaan negeri melalui Jadual Kesembilan, Senarai II, Senarai Negeri, Perlembagaan Persekutuan. Ini juga termasuklah perkara-perkara yang berkaitan dengan keanggotaan, susunan dan tatacara Mahkamah Syariah.

²⁶ Mahamad Arifin (2007), "Perkembangan Undang-undang Pentadbiran Islam Di Malaysia," dalam Mahamad Arifin et al. (ed.), *Pentadbiran Undang-undang Islam Di Malaysia*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, h. 2-3.

²⁷ Rujuk Ahmad Ibrahim dan Shirle Gordon (ed.) (1965), *Islamic Law in Malaya*, Singapore: Malaysian Sociological Research Institute Ltd., h. 367; M.B. Hooker (1984), *Islamic Law in South-East Asia*, Singapore: Oxford University Press, h. 144; Ahmad Ibrahim dan Ahilemah Joned (1992), *Sistem Undang-undang di Malaysia*, h. 54-55; Mahamad Arifin (2007), "Perkembangan Undang-undang Pentadbiran Islam di Malaysia," h. 2-3; Mahmood Zuhdi Abd. Majid (1997), *Pengantar Undang-undang Islam di Malaysia*, Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya, h. 76; Abdul Monir Yaacob (2016), *Perkembangan Pentadbiran Undang-undang Islam di Malaysia*, Cyberjaya: Universiti Islam Malaysia, h. 296; dan Tim Lindsey dan Kerstin Steiner (2012), *Islam, Law and the State in Southeast Asia, Jil. III: Malaysia and Brunei*, London: I.B. Tauris, h. 49-50.

²⁸ Undang-undang ini menggantikan Council of Religion and Malay Custom and Kadis Court Enactment 1953.

²⁹ Undang-undang tersebut boleh dikatakan berasaskan pada Enakmen Pentadbiran Hukum Syarak Negeri Selangor 1952. Oleh yang demikian, susunan dan kandungannya mempunyai persamaan walaupun terdapat beberapa perbezaan dalam perkara-perkara yang diperincikan dalam beberapa bahagian.

³⁰ Perkara 4(1) Perlembagaan Persekutuan, dengan tajuk Undang-undang utama Persekutuan menyatakan: Perlembagaan ini ialah undang-undang utama Persekutuan dan apa-apa undang-undang yang diluluskan selepas Hari Merdeka yang tidak selaras dengan Perlembagaan ini adalah tidak sah setakat ketidakselarasan itu.

³¹ Mohamad Haffi Hassim, Ahmad Murshidi Mustapa dan Abdul Hakim Baharuddin (2019), "Sejarah Pelaksanaan Undang-undang Islam di Malaysia: Sorotan Terhadap Sistem Kehakiman Islam di Negeri Melaka," *Journal of Muwafaqat*, Jil. 2, Bil. 2, h. 67.

³² Michael G. Peletez (2002), *Islamic Modern: Religious Courts and Cultural Politics in Malaysia*, Princeton: Princeton University Press, h. 65-6.

Usaha dan Cadangan Ahmad Ibrahim dalam Memperkasa Mahkamah Syariah

Kedudukan pentadbiran undang-undang di Mahkamah Syariah yang tidak memuaskan seperti tidak mempunyai bangunan mahkamah yang sesuai, tidak mempunyai pegawai yang mencukupi, kadi-kadi yang tidak diberi taraf profesional dan kesukaran kadi-kadi untuk memahami enakmen-enakmen negeri yang memperuntukkan undang-undang Sivil berkaitan acara mal, jenayah dan keterangan disebabkan ia ditulis dalam bahasa Inggeris telah disedari oleh kerajaan dan orang-orang Islam di Malaysia lalu sebuah jawatankuasa yang dipengerusikan oleh Tan Sri Syed Nasir Ismail telah ditubuhkan oleh Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Agama Islam Malaysia pada 4hb September 1972 bagi menimbang kedudukan, kuasa dan status Mahkamah Syariah dan hakim-hakim Mahkamah Syariah. Menerusi laporannya, jawatankuasa tersebut telah mengesyorkan tiga (3) perkara kepada kerajaan iaitu supaya (1) pentadbiran Mahkamah Syariah hendaklah dipisahkan daripada pentadbiran Majlis Agama Islam di negeri-negeri, (2) status dan bidang kuasa Mahkamah Syariah hendaklah diperbaiki dan ditambah dan (3) status dan kedudukan hakim-hakim Mahkamah Syariah hendaklah ditingkatkan dan suatu perkhidmatan kehakiman dan perundangan ditubuhkan bagi hakim-hakim dan pegawai-pegawai Mahkamah Syariah dan pendakwa-pendakwa.³³

Ahmad Ibrahim melihat bahawa undang-undang Inggeris telah mengambil alih undang-undang Islam sebagai undang-undang asas di Malaysia dan akibatnya Mahkamah Syariah telah diabaikan di zaman penjajah manakalanya bidang kuasanya disekat hanya kepada undang-undang diri dan keluarga serta sedikit sahaja bagi undang-undang jenayah. Taraf Mahkamah Syariah turut dianggap lebih rendah daripada Mahkamah Sivil dan Mahkamah Sivil telah mengganggu serta mengetepikan keputusan yang telah dibuat oleh Mahkamah Syariah dalam banyak kes.³⁴ Oleh itu, beliau telah menetapkan aturcara kerja (*workplan*) yang perlu dilakukan ke arah pelaksanaan undang-undang Islam di Malaysia iaitu (1) memperbaiki dan meninggikan pentadbiran undang-undang Islam di Mahkamah Syariah, (2) melihat kepada undang-undang bertulis di peringkat Persekutuan dan negeri dan mengubah mana-mana peruntukan yang bertentangan dengan undang-undang Islam dan (3) mengadakan cara dan undang-undang untuk mengembalikan undang Islam sebagai asas di Malaysia.³⁵

Terdapat beberapa usaha yang telah dilakukan dan cadangan yang dikemukakan oleh beliau ke arah memperbaiki dan meninggikan pentadbiran undang-undang Islam serta menaiktaraf Mahkamah Syariah di Malaysia iaitu (1) melalui Pindaan 121(1A) Perlembagaan Persekutuan pada tahun 1988 yang memperuntukkan bahawa Mahkamah Tinggi Sivil dan mahkamah di bawahnya tiada bidang kuasa terhadap mana-mana perkara yang termasuk dalam bidang kuasa Mahkamah Syariah. Walau bagaimanapun, beliau menegaskan langkah yang sangat penting ini seharusnya dianggap sebagai permulaan dan bukan kesudahan kerana banyak lagi perkara yang harus dibuat supaya Mahkamah Syariah dapat menjalankan tugasnya dengan baik tanpa campur tangan oleh Mahkamah Sivil, (2) penyeragaman Undang-undang Keluarga Islam antara negeri dengan mengambil Enakmen Undang-undang Keluarga Islam Kelantan dan Akta Undang-undang Keluarga Islam Wilayah Persekutuan sebagai contoh, (3) mengasingkan Mahkamah Syariah daripada Majlis Agama Islam. Dengan itu, setiap negeri dan wilayah mempunyai tiga badan pentadbiran yang bebas iaitu Majlis Agama Islam, Mufti dan Mahkamah Syariah.³⁶

Selain itu, (4) penyusunan semula Mahkamah Syariah kepada tiga peringkat; Mahkamah Rendah Syariah, Mahkamah Tinggi Syariah dan Mahkamah Rayuan Syariah, (5) memperkukuh taraf dan kedudukan hakim Mahkamah Syariah dan pegawai kehakiman dan perundangan, (6) memperuntukkan undang-undang keterangan dan acara yang lengkap untuk diguna pakai di Mahkamah Syariah iaitu dengan menggubal Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah, Kanun Acara Jenayah Syariah dan Enakmen Acara Mal Syariah mengikut Mahkamah Sivil tetapi mengubah suaiannya supaya bersesuaian dengan undang-undang Islam,

³³ Lihat Ahmad Mohamed Ibrahim (1997), "Sistem Kehakiman Islam di Malaysia Masa Kini," dalam Ahmad Mohamed Ibrahim (ed.), *Pentadbiran Undang-undang Islam di Malaysia*, Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM), h. 148-9.

³⁴ Ahmad Mohamed Ibrahim (1997), "Ke Arah Islamisasi Undang-undang di Malaysia," dalam Ahmad Mohamed Ibrahim (ed.), *Pentadbiran Undang-undang Islam di Malaysia*, Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM), h. 42.

³⁵ *Ibid.*, h. 42-3. Lihat juga Wan Azhar Wan Ahmad (2007), "Islamisasi Undang-undang: Kerangka Pemikiran Ahmad Ibrahim," *Koleksi Persidangan Seminar Ahmad Ibrahim: Pemikiran dan Sumbangan Ilmiah*, Hilton Petaling Jaya: Selangor, h. 411.

³⁶ *Ibid.*, h. 42-4.

(7) peruntukan bersaling antara negeri dan luar negara seperti Singapura, Indonesia dan Brunei bagi penyampaian dan penguatkuasaan saman, waran dan perintah Mahkamah Syariah disebabkan bidang kuasa Mahkamah Syariah yang terhad kepada negeri masing-masing, (8) melahirkan hakim, pegawai kehakiman dan perundangan Syarie serta Peguam Syarie yang mahir dan cekap melalui program Sarjana Muda Undang-undang dan kursus diploma pascasiswazah di Universiti Islam Antarabangsa yang menggabungkan pelajaran Syariah dan Undang-undang Sivil dalam bahasa Arab dan bahasa Inggeris.³⁷

Beliau juga mencadangkan supaya (9) meningkatkan bidang kuasa Mahkamah Syariah dalam perkara probet dan pentadbiran harta pusaka serta menambah bidang kuasa jenayah Mahkamah Syariah supaya memberi kuasa menangkap kepada pegawai penguatkuasa agama dan kuasa menyalut kes-kes jenayah yang boleh dibicarakan di Mahkamah Syariah. Juga memperluas bidang kuasa Mahkamah Syariah bagi membicarakan dan menghukum selain daripada kes-kes takzir iaitu qisas, diyah dan hudud yang sememangnya memerlukan pindaan terhadap Perlembagaan Persekutuan, (10) undang-undang Islam turut disebutkan dalam tafsiran undang-undang di bawah Perlembagaan Persekutuan, (11) peruntukan khas dalam Perlembagaan Persekutuan atau Perlembagaan Negeri berkenaan penubuhan Mahkamah Syariah, bidang kuasanya, hakim, pegawai dan penubuhan Pesuruhjaya Perkhidmatan Kehakiman dan Perundangan Syariah, (12) menjadikan Mahkamah Syariah sebagai Mahkamah Persekutuan dan (13) mengadakan Mahkamah Rayuan Persekutuan atau Mahkamah Syariah Federal yang mendengar rayuan dari tiap-tiap negeri seterusnya mengadakan persamaan keputusan di seluruh Malaysia dan mewujudkan duluan kes yang sama (*binding precedent*).³⁸

Mahkamah Syariah Pra 2000

Pada awal tahun 90an, struktur Mahkamah Syariah telah dikemaskini. Langkah-langkah telah diambil oleh pihak Jabatan Hal Ehwal Agama Islam dalam penyusunan semula struktur Mahkamah Syariah kepada tiga peringkat. Melalui Akta Pentadbiran Undang-undang Islam (Wilayah Persekutuan) 1993 dan Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam (Selangor) 1989, struktur baru yang berkonsepkan *three-tier hierarchy* diwujudkan. Hierarki yang baru itu meliputi; (1) Mahkamah Rendah Syariah yang mempunyai bidang kuasa sivil dan jenayah, (2) Mahkamah Tinggi Syariah yang mempunyai bidang kuasa asal dan juga rayuan dan (3) Mahkamah Rayuan Syariah yang merupakan Mahkamah tertinggi. Dengan struktur baru tersebut, beberapa nama jawatan juga telah diubahsuai. Mahkamah Syariah di seluruh negeri diketuai oleh Ketua Hakim Syarie. Pelantikan hakim Mahkamah Rendah Syariah dibuat melalui skim perkhidmatan awam atas cadangan Ketua Hakim Syarie, hakim Mahkamah Tinggi pula dilantik oleh Sultan dan Raja-raja negeri masing-masing atas nasihat Menteri selepas rundingan bersama Majlis Agama Islam manakala hakim Mahkamah Rayuan terdiri daripada seorang pengerusi dan dua hakim lain yang bukan berjawatan hakiki di mahkamah.³⁹

Mahkamah Syariah Pasca 2000

Kedudukan Mahkamah Syariah selepas tahun 2000 dilihat semakin berkembang dan progresif hasil daripada usaha yang telah dijalankan tahun-tahun sebelumnya lagi. Mahkamah Syariah kini mempunyai persekitaran dan kemudahan yang setara dengan bangunan mahkamah yang lain. Antara lain, para hakim diberi kemudahan seperti kenderaan, pemandu, pembantu mahkamah dan sebagainya demi menjamin keselesaan mereka ketika bertugas di tempat kerja manakala kemudahan komputer dan kaedah secara dalam talian telah diperkenalkan melalui aplikasi sistem e-Syariah.⁴⁰ Pelbagai institusi kerajaan dan badan organisasi Islam juga banyak membantu dalam mendokong dan menjayakan aspirasi ke arah usaha memartabatkan sistem perundangan Islam di Malaysia selaras dengan roh Perlembagaan Persekutuan yang memperuntukkan Islam sebagai agama bagi Persekutuan seperti Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia (JKSM) dan Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (Jakim).

³⁷ *Ibid.*, h. 44-6.

³⁸ *Ibid.*, h. 46-9.

³⁹ Mohamed Azam Mohamed Adil (2000), "Bidangkuasa dan Kedudukan Mahkamah Syariah di Malaysia Pasca Alaf 20: Ke Arah Mana?" *Jurnal Syariah*, Jil. 8, Bil. 2, h. 106-7.

⁴⁰ Ahmad Hidayat Buang (2005), "Mahkamah Syariah di Malaysia: Pencapaian dan Cabaran Alaf Baru" dalam Ahmad Hidayat Buang (ed.), *Mahkamah Syariah di Malaysia: Pencapaian dan Cabaran*, Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya, h. 15.

JKSM

Dalam usaha Ahmad Ibrahim ke arah memperkukuh taraf dan kedudukan hakim Mahkamah Syariah dan pegawai kehakiman dan perundangan, natijahnya JKSM telah ditubuhkan pada 1 Mac 1998 berdasarkan kepada keputusan Mesyuarat Jemaah Menteri pada 3 Julai 1996 yang bersetuju dengan cadangan penyusunan semula Mahkamah-mahkamah Syariah seluruh Malaysia. Kertas kajian dan cadangan dihasilkan oleh jawatankuasa yang dipengerusikan oleh Tun Ahmad Sarji Abdul Hamid, Ketua Setiausaha Negara pada ketika itu. Hasil daripada kajian jawatankuasa ini telah memperakukan beberapa cadangan termasuk penubuhan Jabatan di peringkat persekutuan iaitu JKSM sebagai penyelarar kepada usaha-usaha penyelarasan dan penyeragaman pengurusan serta pentadbiran Mahkamah Syariah semua negeri. Perasmian penubuhan Jabatan ini telah disempurnakan oleh Dato' Paduka Dr Abdul Hamid Othman, Menteri di Jabatan Perdana Menteri (ketika itu) pada 15 Disember 1998.⁴¹ Individu pertama dilantik sebagai Ketua Hakim Syarie/Ketua Pengarah JKSM ialah YAA Tan Sri Sheikh Ghazali Abdul Rahman dan jawatan tersebut kini disandang oleh YAA Profesor Adjung Dato' Dr Na'im Mokhtar.⁴²

Meskipun bidang kuasa yang dimiliki oleh Mahkamah Syariah di Malaysia tidak berbeza jika dibandingkan ketika zaman kemerdekaan namun Mahkamah Syariah telah mengalami perkembangan yang positif dan lebih baik dari aspek status kakitangan, pentadbiran, kenaikan taraf mahkamah dan infrastruktur. JKSM yang ditubuhkan pada Disember 1998 adalah sebahagian daripada perkembangan positif tersebut.⁴³ Selain itu, kejayaan dari aspek pelaksanaan pengurusan dan pembangunan Mahkamah Syariah Negeri-negeri secara umumnya boleh dianggap sebagai hasil usaha penyelarasan tindakan oleh pihak JKSM seperti penerimaan aplikasi e-Syariah di seluruh negara yang memang diperlukan oleh pihak berkuasa negeri. Aplikasi ini dibiayai oleh kerajaan pusat melalui JKSM termasuklah dari aspek penyediaan pegawai dan kakitangan dalam bidang teknologi tersebut.⁴⁴

Di samping itu, sebagai langkah untuk mengurangkan kesan ketidakselarasan undang-undang antara negeri, JKSM bersama Jabatan Kehakiman Syariah Negeri-negeri telah bersetuju untuk mengguna pakai Arahan Amalan di Mahkamah Syariah.⁴⁵ Tujuan Arahan Amalan ini diadakan adalah untuk menyegerakan penyelesaian kes, menyeragamkan pentadbiran Mahkamah Syariah, memudahkan para hakim membuat rujukan dan sebagainya. Ia juga selaras dengan objektif Maqasid Syariah menerusi prinsip untuk menjaga agama (*ad-din*) dalam menjaga undang-undang Islam dan harta (*al-mal*) kerana ingin menjimatkan kos dengan mempercepat penyelesaian kes.⁴⁶ Bagi mempercepat penyelesaian kes di Mahkamah Syariah juga, JKSM turut mengeluarkan Kaedah-kaedah Mahkamah. Antara kaedah yang telah siap dan akan digunakan ialah Kaedah Hakam, Kaedah Sumpah Syarie, Kaedah Cerai Taklik, Kaedah Khuluk, Kaedah Pengesahan Perkahwinan Luar Negara, Kaedah Fasakh dan Kaedah Sabitan Lafaz Talaq.⁴⁷

Penyelarasan dan Penyeragaman Undang-undang

Berkaitan dengan perundangan Syariah yang sedang digunakan di Malaysia, telah banyak perubahan dan pembangunan yang telah dilakukan oleh institusi-institusi Syariah yang dipertanggungjawabkan seperti JKSM dan Jakim. Selain JKSM, Jakim melalui Jawatankuasa Teknikal Undang-undang Syarak dan Sivil Kebangsaan adalah satu Jawatankuasa peringkat nasional yang dipertanggungjawabkan untuk menderaf undang-undang substantif yang seragam untuk diguna pakai oleh negeri-negeri seperti Undang-undang

⁴¹ "Latar Belakang JKSM," laman sesawang rasmi *Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia*, dicapai 22 Februari 2020, <http://www.jksm.gov.my/index.php/ms/profil-jabatan/pengenalan/latarbelakang-jksm>.

⁴² Setakat ini JKSM mempunyai empat (4) Ketua Pengarah/Ketua Hakim Syarie iaitu: Tan Sri Sheikh Ghazali Ab. Rahman (1998-2010), Tan Sri Dato' Setia Dr Ibrahim Lembang (2010-2017), YAA Dato' Mukhyuddin Ibrahim (2017-17 Mac 2019) dan YAA Profesor Adjung Dato' Dr Mohd Na'im Mokhtar (1 April 2019-sekarang). *Ibid.*

⁴³ Sheikh Ghazali Abdul Rahman (2007), "Masa Depan Mahkamah Syariah di Malaysia: Cabaran dan Strategi Dalam Masyarakat Majmuk," *Jurnal Hukum*, Jil. 23, Bil. 2, h. 172.

⁴⁴ Ibrahim Lembang (2012), "Penyeragaman Undang-undang Islam di Malaysia: Antara Realiti dengan Harapan," dalam Siti Shamsiah Md Supi (ed.), *Korpus Undang-undang Islam di Malaysia: Semakan & Cabaran*, Kuala Lumpur: Penerbit IKIM, h. 10.

⁴⁵ *Ibid.*, h. 11.

⁴⁶ Mazni Abdul Wahab (2016), "Arahan Amalan Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia di Mahkamah Syariah: Suatu Sorotan Literatur," *Journal of Shariah Law Research*, Jil. 1, Bil. 2, h. 176.

⁴⁷ Sheikh Ghazali Abdul Rahman (2009), "Peranan Institusi Syariah dalam Menghadapi Cabaran Era Globalisasi," *Jurnal Hukum*, Jil. 27, Bil. 2, h. 174.

Pentadbiran Agama Islam, Undang-undang Tatacara Mal Mahkamah Syariah, Undang-undang Acara Jenayah Syariah, Undang-undang Keterangan Mahkamah Syariah, Undang-undang Keluarga Islam, Undang-undang Wakaf, Undang-undang Wasiat dan sebagainya.⁴⁸

Hasilnya, Jakim dengan kerjasama Jabatan Peguam Negara telah membuat kajian terperinci ke atas enam undang-undang utama yang sedang berkuatkuasa sebagai contoh untuk diguna pakai di negeri-negeri. Enam rang undang-undang tersebut ialah (1) Undang-undang Pentadbiran Agama Islam, (2) Undang-undang Keluarga Islam, (3) Undang-undang Kesalahan Jenayah Syariah, (4) Undang-undang Keterangan Mahkamah Syariah, (5) Undang-undang Tatacara Jenayah Syariah dan (6) Undang-undang Tatacara Mal Mahkamah Syariah.⁴⁹ Penggubalan keenam-enam rang undang-undang ini dibuat berdasarkan undang-undang yang sedang berkuat kuasa di Wilayah Persekutuan kecuali Rang Undang-undang Tatacara Mal Mahkamah Syariah yang sedang berkuat kuasa di negeri Perak. Penggubalan ini juga mengambil kira hasil kajian berkenaan ketidakselarasan dan ketidakseragaman undang-undang Syariah antara negeri dengan memberi tumpuan kepada enam undang-undang yang sedang berkuat kuasa di negeri-negeri.⁵⁰

Ini menunjukkan bahawa idea Ahmad Ibrahim untuk menyeragamkan undang-undang Syariah antara negeri bukan sahaja berjaya melalui penggubalan Undang-undang Keluarga Islam, tetapi lima undang-undang substantif yang lain turut juga diberi perhatian untuk tujuan penyelarasan dan penyeragaman iaitu Undang-undang Pentadbiran Agama Islam, Undang-undang Kesalahan Jenayah Syariah, Undang-undang Keterangan Mahkamah Syariah, Undang-undang Tatacara Jenayah Syariah dan Undang-undang Tatacara Mal Mahkamah Syariah.

Laporan Kes

Menurut Ahmad Ibrahim, alasan penghakiman di Mahkamah Syariah jarang dibuat dan tidak ada laporan keputusan diadakan. Ini menyebabkan tiada contoh atau duluan yang boleh dirujuk.⁵¹ Walaupun konsep duluan mengikat (*binding precedent*) ini tidak terpakai dalam undang-undang Islam, namun beliau tidak menolak pemakaiannya dalam membantu hakim membuat keputusan. Berbeza dengan Mahkamah Syariah yang tidak terikat untuk melaksanakan prinsip duluan mengikat (*binding precedent*) dalam membuat keputusan⁵² tetapi hanya perlu dihormati,⁵³ keputusan Mahkamah yang lebih tinggi mengikat mahkamah di bawah yang lebih rendah di Mahkamah Sivl⁵⁴ manakala keputusan Mahkamah Persekutuan akan mengikat semua mahkamah bawahan dan terikat dengan keputusannya sendiri.⁵⁵ Walau bagaimanapun, beliau faham bahawa konsep itu perlu diubahsuai dari sudut pemakaiannya supaya ia tidak menyekat kebebasan hakim Mahkamah Syariah untuk berijtihad dan membuat interpretasi undang-undang bersesuaian dengan kehendak semasa.⁵⁶

Ahmad Ibrahim mencadangkan supaya beberapa contoh laporan kes dari negara-negara Islam yang lain diambil dan dijadikan rujukan disebabkan pentadbiran undang-undang Islam yang lebih tersusun dan berkesan. Beliau berkata: "*Malangnya kita tidak mengetahui sangat cara undang-undang Islam ditadbir di negara-negara Arab. Misalnya, laporan-laporan kes dari mahkamah-mahkamah negara Mesir, Arab Saudi dan Emirate Arab Bersatu tidak ada di Malaysia sebagaimana keadaannya dengan laporan-laporan kes dari England, Amerika Syarikat, Australia atau New Zealand.*"⁵⁷ Oleh yang demikian, satu sistem

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Ibrahim Lembut, "Penyeragaman Undang-undang Islam di Malaysia: Antara Realiti dengan Harapan," h. 10. Lihat juga Sheikh Ghazali Abdul Rahman, "Peranan Institusi Syariah dalam Menghadapi Cabaran Era Globalisasi," h. 174.

⁵⁰ Mahamad Arifin, "Perkembangan Undang-undang Pentadbiran Islam," h. 16.

⁵¹ Ahmad Mohamed Ibrahim, "Sistem Kehakiman Islam di Malaysia Masa Kini," h. 148.

⁵² Suwaid Tapah (2008), "Penulisan Teks Penghakiman Kes-kes Mal di Mahkamah Syariah," dalam Ruzman Md. Noor (ed.), *Penulisan Teks Penghakiman di Mahkamah Syariah*, Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya, h. 48.

⁵³ Arahan Amalan Bil.1 Tahun 2002 menyatakan bahawa keputusan Mahkamah yang lebih tinggi hendaklah dihormati oleh Mahkamah yang lebih rendah.

⁵⁴ Noor Aziah Mohd Awal (2003), *Pengenalan Kepada Sistem Perundangan di Malaysia*, Petaling Jaya: International Law Book Services, h. 64-5.

⁵⁵ Ahmad Ibrahim dan Ahilemah Joned, *Sistem Undang-undang di Malaysia*, h. 116.

⁵⁶ Abdul Monir et al., *Permata Pengislahan Perundangan Islam*, h. 194.

⁵⁷ Ahmad Ibrahim (1988), "Kedudukan Mahkamah Syariah dalam Sistem Kehakiman," *Jurnal Hukum*, Jil. 6, Bil. 1, h. 8-9.

laporan kes amat perlu supaya para hakim, peguam dan cendekiawan di seluruh negara Islam boleh melihat bagaimana undang-undang Islam berkembang dalam masyarakat moden.⁵⁸

Sumbangan beliau terhadap perkembangan undang-undang di Malaysia terlalu banyak dan dapat dilihat melalui penulisan beliau sama ada dalam undang-undang Sivil mahupun Syariah, tidak termasuk pembentangan kertas kerja dan juga penglibatan beliau dalam jawatankuasa undang-undang yang mana kebiasaannya beliau menjadi pengerusi, anggota, penasihat, editor (Ketua Editor) malah menjadi pengasas kepada beberapa buah jurnal undang-undang.⁵⁹ Penerbitan *Jurnal Hukum*, *Jurnal Al-Ahkam* dan *Journal of Malaysian and Comparative Law* yang diterbitkan pada tahun 1974 merupakan hasil usaha beliau. Selain itu, beliau juga menjadi penasihat editorial bagi *Malayan Law Journal*, *Kanun*,⁶⁰ *IUM Law Journal* dan banyak lagi.⁶¹ Ahmad Ibrahim juga sentiasa mengemaskini perkembangan berkenaan Akta/Enakmen dan melaporkannya dalam *Jurnal Hukum* saban tahun.⁶²

Majlis Peguam Syarie

Salah satu aspek pentadbiran keadilan adalah guaman. Satu badan yang menyerupai Majlis Peguam perlu ditubuhkan bagi mengatur dan mengawal selia Peguam Syarie memandangkan tiada badan berkanun yang mempunyai kuasa untuk mengawal selia suara Peguam Syarie. Oleh itu, satu tribunal disiplin yang berasingan perlu ditubuhkan untuk mengadili aduan pengguna khidmat Peguam Syarie.⁶³ Namun begitu, terdapat beberapa persatuan atau badan bukan kerajaan (NGO) yang mewarnai dunia guaman Syarie. Antaranya ialah Persatuan Peguam Syarie Malaysia (PGSM) yang telah ditubuhkan pada 1 Ogos 2001 dan didaftarkan secara rasmi pada 3 November 2001. Sehingga kini, PGSM telah mempunyai sebanyak sepuluh (10) Cawangan Berdaftar di seluruh negara antaranya PGSM Wilayah Persekutuan, PGSM Selangor, PGSM Johor dan PGSM Perak. Terdapat sepuluh (10) tujuan dan matlamat PGSM yang telah disenaraikan namun tiada satu pun yang menyatakan tentang pengawalseliaan dan kuasa mengenakan tindakan tatatertib bagi Peguam Syarie yang mempunyai masalah disiplin secara zahir.

Pada 7 September 2019 yang lalu, PGSM Wilayah Persekutuan (PGSMWP) dengan kerjasama Jawatankuasa Peguam Syarie Wilayah Persekutuan dan Kuliyyah Undang-undang Ahmad Ibrahim, Universiti Islam Antarabangsa Malaysia (AIKOL, UIAM) telah menganjurkan Seminar Penerangan Akta Profesion Guaman Syarie (Wilayah-wilayah Persekutuan) bertempat di Kem Kementah, Kuala Lumpur. Tujuan seminar ini diadakan adalah untuk memberi penerangan tentang Rang Undang-undang (RUU) Profesion Guaman Syarie (Wilayah-wilayah Persekutuan) 2019. Antara lain, ia juga bertujuan bagi memperkenalkan suatu Akta untuk mengadakan peruntukan bagi penubuhan Lembaga Kelayakan Profesion Guaman Syarie, Badan Peguam Syarie dan Majlis Peguam Syarie, mengadakan peruntukan bagi penerimaan masuk Peguam Syarie, mengawal selia amalan profesion guaman Syarie di Wilayah-wilayah Persekutuan dan bagi perkara-perkara yang berkaitan dengannya melalui Akta yang dinamakan sebagai Akta Profesion Guaman Syarie (Wilayah-wilayah Persekutuan) 2019.⁶⁴

Ketua Hakim Syarie merangkap Ketua Pengarah JKSM, YAA Profesor Adjung Dato' Dr Mohd Na'im Mokhtar menyatakan bahawa Akta Profesion Guaman Syarie Wilayah Persekutuan ini bertujuan melahirkan satu profesion Peguam Syarie yang benar-benar profesional setanding dengan Peguam Sivil. Dengan adanya Akta atau peraturan yang jelas ini, ia akan menjaga hak kepentingan anak guam supaya

⁵⁸ Ahmad Mohamed Ibrahim (1997), "Kedudukan Mahkamah Syariah dalam Sistem Kehakiman," dalam Ahmad Mohamed Ibrahim (ed.), *Pentadbiran Undang-undang Islam di Malaysia*, Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM), h. 168.

⁵⁹ Abdul Monir et al., *Permata Pengislahan Perundangan Islam*, h. 156.

⁶⁰ Bagi edisi *Jurnal Kanun* yang pertama, Ahmad Ibrahim merupakan penulis bagi makalah pertama edisi tersebut. Lihat Ahmad Ibrahim (1989), "Common Law di Malaysia," *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, Jil. 1, Bil. 1, h. 3-25.

⁶¹ Aemy Elyani Mat Zain et al. (2019), "Profesor Emeritus Tan Sri Datuk Ahmad Mohamed Ibrahim dan Profesor Emeritus Datuk Dr Osman Bakar: Kajian Konseptual Terhadap Profil dan Sumbangan Tokoh," *Kertas Persidangan Antarabangsa Tokoh Ulama Melayu Nusantara 2019 Ke-3*, Hotel Grand Blue Wave Shah Alam: Selangor, h. 398.

⁶² Lihat antaranya Ahmad Ibrahim (1980), "Perundangan Islam di Malaysia 1978-1979," *Jurnal Hukum*, Jil. 1, Bil. 1, h. 8-21; Ahmad Ibrahim (1981), "Perundangan Islam Tahun 1980," *Jurnal Hukum*, Jil. 2, Bil. 1, h. 36-44; Ahmad Ibrahim (1982), "Perundangan Islam 1981," *Jurnal Hukum*, Jil. 3, Bil. 1, h. 1-19; dan Ahmad Ibrahim (1983), "Perundangan Islam Tahun 1982," *Jurnal Hukum*, Jil. 4, Bil. 1, h. 1-52.

⁶³ Farid Sufian Shuaib (2007), "Ahmad Ibrahim dan Pemantapan Mahkamah Syariah Pasca Merdeka," dalam *Koleksi Persidangan Seminar Ahmad Ibrahim: Pemikiran dan Sumbangan Ilmiah*, Hilton Petaling Jaya: Selangor, h. 442.

⁶⁴ Lihat Rang Undang-undang Profesion Guaman Syarie (Wilayah-wilayah Persekutuan) 2019 D.R. 18/2019.

terjamin dan terpelihara serta menambahkan keyakinan dan kepercayaan anak guam terhadap Peguam Syarie sekaligus memartabatkan sistem kehakiman Syariah di Malaysia.⁶⁵ Presiden Persatuan Peguam Muslim Malaysia (PPMM), Dato' Zainul Rijal Abu Bakar dalam ucapamannya mengingatkan bahawa RUU Akta Profesion Guaman Syarie ini hanya terpakai di Wilayah-wilayah Persekutuan dan masih tiada suatu badan yang sama seperti Majlis Peguam ditubuhkan disebabkan kekangan Perlembagaan Persekutuan. Walau bagaimanapun, cadangan pindaan kepada Akta dan Enakmen Profesion Guaman Syarie di peringkat persekutuan dan negeri boleh dilakukan jika semua negeri mengadaptasi RUU ini bagi menubuhkan suatu badan di peringkat kebangsaan menyerupai Majlis Peguam.⁶⁶

Menurut Pakar Perlembagaan, Profesor Datuk Dr Shamrahayu A. Aziz, Perkara 76⁶⁷ Perlembagaan Persekutuan dicadangkan sebagai peruntukan yang membuka ruang kepada Parlimen untuk menggubal Akta tersebut, namun kuasa eksekutif kekal terletak haknya kepada negeri. Akta yang diluluskan oleh Parlimen menerusi Perkara 76 ini hanya boleh beroperasi di negeri-negeri apabila diterima menerusi suatu undang-undang yang diluluskan oleh Dewan Undangan Negeri. Oleh yang demikian, bagi tujuan keberkesanan pelaksanaan undang-undang tersebut, proses rundingan perlu dilaksanakan dengan penekanan kepada dua aspek utama iaitu (1) untuk menggalakkan negeri menerima Akta tersebut dan (2) supaya negeri tidak membuat perubahan terhadap Akta tersebut demi memastikan keseragamannya agar hasrat asal penggubalan Akta Profesion Guaman Syarie ini tercapai.⁶⁸

RUU Akta Profesion Guaman Syarie ini telah diluluskan di Dewan Negara pada 31 Julai 2019⁶⁹ yang bertujuan antara lain bagi mengawal selia amalan profesion guaman Syarie di Wilayah Persekutuan.⁷⁰ Menteri di Jabatan Perdana Menteri (Agama), Datuk Seri Dr Mujahid Yusof Rawa (pada masa itu) berkata bahawa walaupun Akta Profesion Guaman Syarie ini merupakan permulaan baharu yang baik terhadap kepeguaman Syarie dalam menuju ke tahap profesionalisme namun Akta ini akan diuji untuk melihat sama ada ia benar-benar dapat memartabatkan profesion Peguam Syarie sekali gus memperkukuh sistem perundangan Syariah negara dengan mengukur keberkesanan Akta ini apabila dilaksanakan.⁷¹ Beliau juga berharap supaya Akta ini dapat menjadi satu penanda aras dan model untuk dicontohi oleh negeri-negeri lain dalam meningkatkan profesionalisme Peguam Syarie.⁷² Jika RUU ini ingin dijadikan model bagi menggalakkan keseragaman pentadbiran agama antara negeri, maka ia boleh dilaksanakan melalui Jawatankuasa Teknikal Undang-undang Syarak dan Sivil.⁷³

Berkongsi pengalaman peribadi dalam mengimbuai kembali sejarah model Akta Profesion Guaman Syarie, Zainul Rijal Abu Bakar berkata bahawa usaha untuk mewujudkan Akta Profesion Guaman Syarie ini sudah

⁶⁵ Mohd Na'im Mokhtar (2019), "Pandangan Profesionalis Berkenaan Akta Profesion Guaman Syarie," *Makalah Seminar Penerangan Akta Profesion Guaman Syarie (Wilayah-wilayah Persekutuan) (PROPES 2019)*, PGSMWP dengan kerjasama Jawatankuasa Peguam Syarie Wilayah Persekutuan dan Kuliyyah Undang-undang Ahmad Ibrahim (AIKOL) UIAM, Dewan Seroja Kem Kementah: Kuala Lumpur, h. 2.

⁶⁶ Zainul Rijal Abu Bakar (2019), "Sejarah dan Kronologi Akta Profesion Guaman Syarie (Wilayah-wilayah Persekutuan) 2019 – dari perspektif seorang Peguam Syarie," *Makalah Seminar Penerangan Akta Profesion Guaman Syarie (Wilayah-wilayah Persekutuan) (PROPES 2019)*, PGSMWP dengan kerjasama Jawatankuasa Peguam Syarie Wilayah Persekutuan dan Kuliyyah Undang-undang Ahmad Ibrahim (AIKOL) UIAM, Dewan Seroja Kem Kementah: Kuala Lumpur, h. 25.

⁶⁷ Perkara 76 Perlembagaan Persekutuan, dengan tajuk Kuasa Parlimen untuk membuat undang-undang bagi Negeri-negeri dalam hal-hal tertentu menyatakan:

(1) Parlimen boleh membuat undang-undang mengenai apa-apa perkara yang disebut satu persatu dalam Senarai Negeri, tetapi hanya seperti yang berikut sahaja, iaitu:

- (a) bagi maksud melaksanakan apa-apa triti, perjanjian atau konvensyen antara Persekutuan dengan mana-mana negara lain, atau apa-apa keputusan sesuatu organisasi antarabangsa yang dianggotai oleh Persekutuan; atau
- (b) bagi maksud menggalakkan keseragaman undang-undang antara dua negeri atau lebih; atau
- (c) jika diminta sedemikian oleh Dewan Undangan Negeri mana-mana negeri.

⁶⁸ Shamrahayu A. Aziz (2019), "Kuasa Parlimen Menggubal Akta Profesion Guaman Syarii: Analisis Peruntukan Perlembagaan Persekutuan," 31 *KANUN*, Jil. 2, h. 282.

⁶⁹ "Hansard Parlimen," laman sesawang *Parlimen Malaysia*, dicapai 10 April 2020, <https://www.parlimen.gov.my/files/hindex/pdf/DN-31072019.pdf>.

⁷⁰ Media Baharu (2019), "Akta Profesion Guaman Syarie yang diluluskan selaras prinsip "Rahmatan Lil 'Alamin" – Datuk Seri Dr Mujahid Yusof," laman sesawang *Berita Semasa*, dicapai 12 April 2020, <https://berita.rtm.gov.my/index.php/semasa/14526-ktaprofesion-guaman-syarie-yang-diluluskan-selaras-prinsip-rahmatan-lil-alamin-datuk-seri-dr-mujahid-yusof>.

⁷¹ T.p. (2019), "Akta Profesion Guaman Syarie: Kemampuan peguam berpotensi jadi contoh negeri lain," laman sesawang *Malaysia Dateline*, dicapai 11 April 2020, <https://malysiadateline.com/akta-profesion-guaman-syarie-kemampuan-peguam-berpotensi-jadi-contoh-negeri-lain/>.

⁷² "Dewan Negara lulus RUU Profesion Guaman Syarie 2019," laman sesawang *Sinar Harian*, dicapai 11 April 2020, <https://www.sinarharian.com.my/article/40823/BERITA/Nasional/Dewan-Negara-lulus-RUU-Profesion-Guaman-Syarie-2019>.

⁷³ Rohaniza Idris (2019), "RUU Guaman Syarie tidak kurangkan kuasa Agong, Majlis Raja-raja," laman sesawang *Berita Harian*, dicapai 11 April 2021, <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2019/07/585321/ruu-guaman-syarie-tidak-kurangkan-kuasa-agong-majlis-raja-raja>.

mula dipelopori oleh Ahmad Ibrahim sewaktu beliau masih belajar di UIAM dari tahun 1988 hingga 1992 lagi. Beliau turut berkata: “*Saya sudah beberapa kali pernah berbincang dengan Prof Ahmad Ibrahim dan Prof Datuk Dr Mahmud Saedon Awang Othman tentang masa hadapan Peguam Syarie. Ketika itu Jawatankuasa Teknikal Undang-undang Syarak/Sivil sudahpun memainkan peranan membuat kajian ke arah tersebut.*”⁷⁴ Ini jelas menunjukkan bahawa Ahmad Ibrahim telah terlibat dalam pelbagai usaha ke arah memartabatkan Mahkamah Syariah di peringkat yang lebih baik setaraf dengan Mahkamah Sivil termasuk dalam perkara yang berkaitan dengan hal ehwal Peguam Syarie.

Penstrukturan Semula Mahkamah Syariah

Sudah ada cadangan daripada pihak tertentu di Jabatan Peguam Negara supaya dinaikkan taraf Mahkamah Syariah dengan menjadikan lima susunan iaitu Mahkamah Rendah Syariah, Mahkamah Seksyen Syariah, Mahkamah Tinggi Syariah, Mahkamah Rayuan Syariah dan Majlis Syariah.⁷⁵ Salleh Buang pula melalui artikelnya dalam Utusan Malaysia menyatakan bahawa terdapat cadangan penstrukturan semula Mahkamah Syariah di setiap negeri kepada empat tingkat mahkamah iaitu Mahkamah Rendah Syariah, Mahkamah Tengah Syariah, Mahkamah Tinggi Syariah dan Mahkamah Rayuan Syariah Negeri manakala di peringkat Pusat pula akan diwujudkan satu Majlis Rayuan Syariah yang baharu dan difahamkan bahawa Majlis Rayuan Syariah di peringkat Pusat ini akan mempunyai status selari dengan Mahkamah Persekutuan Sivil.⁷⁶

Dalam perkembangan terbaharu, negeri Perak mencatatkan sejarah apabila menjadi negeri pertama mempunyai empat lapisan Mahkamah Syariah (*four-tier court system*) setelah persidangan Dewan Undangan Negeri (DUN) ke-14 negeri itu meluluskan Enakmen Mahkamah Syariah (Perak) 2018.⁷⁷ Kewujudan mahkamah dikenali sebagai Mahkamah Utama Syariah yang merupakan mahkamah teratas selepas Mahkamah Rayuan Syariah ini dilihat perlu bagi memastikan kes dan masalah yang berlaku di peringkat Mahkamah Rendah Syariah dan Mahkamah Tinggi Syariah dapat diselesaikan secara adil.⁷⁸ Menurut YAA Profesor Adjung Dato’ Dr Mohd Na’im Mokhtar, pada masa ini kes yang dimulakan di Mahkamah Tinggi Syariah, hak rayuan hanya sekali sahaja sebelum ke Mahkamah Rayuan Syariah sedangkan kebanyakan kes yang difailkan di mahkamah ini lebih berat dan tuntutan lebih banyak.⁷⁹ Justeru, perkembangan terhadap Mahkamah Syariah ini adalah dilihat positif bagi memastikan proses keadilan dapat dilaksanakan dengan baik sekaligus memperkukuh bidang kuasa institusi perundangan Islam itu pada masa hadapan.

Penutup

Kebanyakan usaha dan cadangan Ahmad Ibrahim ke arah memperkasa dan menaiktaraf Mahkamah Syariah di Malaysia telahpun terlaksana. Antaranya, pengukuhan taraf dan kedudukan hakim Mahkamah Syariah dan pegawai kehakiman dan perundangan, pemisahan Mahkamah Syariah daripada Majlis Agama Islam, penyusunan Mahkamah Syariah kepada tiga peringkat, kelahiran Hakim Syarie, Peguam Syarie dan pegawai Syariah yang kompeten dalam kedua-dua undang-undang Syariah dan Sivil melalui program diploma lanjutan pascasiswazah yang diadakan di UIAM dan universiti-universiti lain yang setaraf dengannya, penyeragaman dan penyelerasan Undang-undang Keluarga Islam antara negeri, pengasingan bidang kuasa antara Mahkamah Syariah dengan Mahkamah Sivil dan banyak lagi.

⁷⁴ Zainul Rijal Abu Bakar, “Sejarah dan Kronologi Akta Profesion Guaman Syarie,” h. 19.

⁷⁵ Abdul Monir, *Perkembangan Pentadbiran Undang-undang Islam di Malaysia*, h. 248.

⁷⁶ Salleh Buang (2014), “Penstrukturan Semula Mahkamah Syariah,” laman sesawang *Utusan Malaysia*, dicapai 28 Februari 2019, <http://www.utusan.com.my/rencana/utama/penstrukturan-semula-mahkamah-syariah> 1.36909#ixzz5glFysRaD.

⁷⁷ Muhammad Zulsyamini Sufian Suri (2020), “Perak muncul negeri pertama wujudkan Mahkamah Utama Syariah,” laman sesawang *Berita Harian*, dicapai 26 April 2020, <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2020/07/711743/perak-muncul-negeri-pertama-wujudkan-mahkamah-utama-syariah>.

⁷⁸ Kewujudan Mahkamah Utama Syariah Perak ini dilihat menghampiri cadangan Ahmad Ibrahim supaya diadakan Mahkamah Rayuan Persekutuan atau Mahkamah Syariah Federal seperti yang dibincangkan di atas.

⁷⁹ “Satu lagi lapisan Mahkamah Syariah perlu diwujudkan – Ketua Hakim Syarie,” laman sesawang *Astro Awani*, dicapai 6 Mac 2020, <http://www.astroawani.com/berita-malaysia/satu-lagi-lapisan-mahkamah-syariah-perlu-diwujudkan-ketua-hakim-syarie-223883>.

Selain itu juga, usaha beliau ke arah profesionalisme dan pensisteman Mahkamah Syariah melalui laporan kes dalam Jurnal Hukum, Jurnal Al-Ahkam, Kanun dan lain-lain adalah sangat penting sebagai khazanah rujukan kes di Malaysia bagi pengamal undang-undang, para hakim dan peguam yang bijaksana. Antara usaha beliau yang lain yang kini telah menampakkan hasilnya juga ialah dengan terpaterinya sejarah peningkatan hierarki Mahkamah Syariah kepada empat peringkat di Perak dengan kewujudan Mahkamah Utama Syariah selepas Mahkamah Rayuan Syariah bagi mendengar dan membicarakan kes yang telah diputuskan di peringkat rayuan, sekaligus membuka ruang bagi pihak yang gagal untuk merayu sekali lagi. Usaha ini juga dilihat penting ke arah kewujudan Mahkamah Rayuan Persekutuan atau Mahkamah Syariah Federal yang pernah diusulkan oleh Ahmad Ibrahim bagi mendengar rayuan kes dari tiap-tiap negeri di peringkat Persekutuan lalu mewujudkan kes duluan mengikat (*binding precedent*) seperti diamalkan di Mahkamah Sivil. Penubuhan Majlis Peguam Syarie supaya Peguam Syarie di Malaysia dapat berdiri sama taraf dengan Peguam Sivil yang mempunyai Majlis Peguam atau *Bar Council* juga mengindikasikan perkembangan positif pemeraksanaan Mahkamah Syariah.

Meskipun terdapat juga cadangan-cadangan beliau yang masih belum terealisasi disebabkan faktor kekangan yang memerlukan beberapa pindaan terhadap peruntukan undang-undang undang-undang bertulis di peringkat Persekutuan dan negeri namun ini tidak bermakna perjuangan dan legasi yang beliau tinggalkan perlu dinoktahkan, sebaliknya ia merupakan titik berterusan yang perlu disambung justeru memerlukan gembleran semua pihak terutamanya dalam bidang kehakiman dan perundangan ke arah pemartabatan dan pendaulatan undang-undang Islam di Malaysia. Aspek pendekatan Ahmad Ibrahim yang bersifat organik dan harmoni adalah sesuai dengan senario masyarakat majmuk di Malaysia yang berbilang ras, bangsa dan agama. Dalam usaha beliau ke arah pengkorporatan dan profesionalisme Mahkamah Syariah, segala sudut seperti tingkatan Mahkamah, pertukaran nama kadi kepada hakim dan juga kod pemakaian di Mahkamah Syariah diambil kira supaya menyerupai Mahkamah Sivil. Aspek ini memperlihatkan bahawa selain Mahkamah Syariah berdiri sama tinggi dengan Mahkamah Sivil, ia juga sebagai satu bukti manifestasi kesekataan dan kesepaduan agar kedua-dua mahkamah tersebut saling melengkapi antara satu sama lain di bawah lembayung Perlembagaan Persekutuan.

Penghargaan

Makalah ini merupakan sebahagian daripada hasil kajian di bawah geran penyelidikan Projek FP030-2016 Universiti Malaya yang dibiayai oleh Kementerian Pengajian Tinggi, Malaysia.

Rujukan

“Hansard Parlimen,” laman sesawang rasmi *Parlimen Malaysia*, dicapai 10 April 2020, <https://www.parlimen.gov.my/files/hindex/pdf/DN-31072019.pdf>.

“Latar Belakang JKSM,” laman sesawang rasmi *Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia*, dicapai 22 Februari 2020, <http://www.jksm.gov.my/index.php/ms/profil-jabatan/pengenalan/latarbelakang-jksm>.

“Tom Denning, Baron Denning,” laman sesawang *Wikipedia*, dicapai 10 April 2020, https://en.wikipedia.org/wiki/Tom_Denning,_Baron_Denning.

A. Aziz, Shamrahayu (2019), “Kuasa Parlimen Menggubal Akta Profesion Guaman Syarii: Analisis Peruntukan Perlembagaan Persekutuan,” 31 *KANUN*, Jil. 2.

Abdul Monir Yaacob (1992), “Reformasi Undang-undang Islam di Malaysia: Pentadbiran Mahkamah Syariah,” 4 *KANUN*, Jil. 2.

Abdul Rahman, Sheikh Ghazali (2007), “Masa Depan Mahkamah Syariah di Malaysia: Cabaran dan Strategi dalam Masyarakat Majmuk,” *Jurnal Hukum*, Jil. 23, Bil. 2.

Abdul Rahman, Sheikh Ghazali (2009), "Peranan Institusi Syariah dalam Menghadapi Cabaran Era Globalisasi," *Jurnal Hukum*, Jil. 27, Bil. 2.

Abdul Wahab, Mazni (2016), "Arahan Amalan Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia di Mahkamah Syariah: Suatu Sorotan Literatur," *Journal of Shariah Law Research*, Jil. 1, Bil. 2.

Abu Bakar, Zainul Rijal (2019), "Sejarah dan Kronologi Akta Profesion Guaman Syarie (Wilayah-wilayah Persekutuan) 2019 – dari perspektif seorang Peguam Syarie," *Makalah Seminar Penerangan Akta Profesion Guaman Syarie (Wilayah-wilayah Persekutuan) (PROPEs 2019)*, PGSMWP dengan kerjasama Jawatankuasa Peguam Syarie Wilayah Persekutuan dan Kuliyyah Undang-undang Ahmad Ibrahim (AIKOL) UIAM, Dewan Seroja Kem Kementah: Kuala Lumpur.

Ahmad, Mohamed Sidek (2020), "*The Personal Side of Professor Ahmad Ibrahim*" dalam Siti Shamsiah Md Supi et al. (ed.), *Ahmad Ibrahim: Sahsiah, Pemikiran & Sumbangan Ilmiah*, Kuala Lumpur: Penerbit IKIM.

Arifin, Mahamad (2007), "Perkembangan Undang-undang Pentadbiran Islam di Malaysia," dalam Arifin, Mahamad et al. (ed.), *Pentadbiran Undang-undang Islam Di Malaysia*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Bernamea (2019), "Dewan Negara lulus RUU Profesion Guaman Syarie 2019," laman sesawang *Sinar Harian*, dicapai 11 April 2020, <https://www.sinarharian.com.my/article/40823/BERITA/Nasional/Dewan-Negara-lulus-RUU-Profesion-Guaman-Syarie-2019>.

Bernamea (2019), "Satu lagi lapisan Mahkamah Syariah perlu diwujudkan – Ketua Hakim Syarie," laman sesawang *Astro Awani*, dicapai 6 Mac 2020, <http://www.astroawani.com/berita-malaysia/satu-lagi-lapisan-mahkamah-syariah-perlu-diwujudkan-ketua-hakim-syarie-223883>.

Buang, Ahmad Hidayat (2005), "Mahkamah Syariah di Malaysia: Pencapaian dan Cabaran Alaf Baru," dalam Ahmad Hidayat Buang (ed.), *Mahkamah Syariah di Malaysia: Pencapaian dan Cabaran*, Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.

Buang, Ahmad Hidayat (2018), "Apa Yang Tinggal Lagi Kepada Mahkamah Syariah: Ulasan Kes Indira Ghandi A.P. Mutho V. Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors and Other Appeals [2018] 1 MLJ 545," *Journal of Shariah Law Research*, Jil. 3, Bil. 2.

Buang, Salleh (2014), "Penstrukturan Semula Mahkamah Syariah," laman sesawang *Utusan Malaysia*, dicapai 28 Februari 2019, <http://www.utusan.com.my/rencana/utama/penstrukturan-semula-mahkamah-syariah1.36909#ixzz5glFysRaD>.

Burrell, Ian (1999), "*Lord Denning, the century's greatest judge, dies at 100*," laman sesawang *Independent*, dicapai 10 April 2020, <https://www.independent.co.uk/news/lord-denning-the-centurys-greatest-judge-dies-at-100-1078587.html>.

Enakmen Pentadbiran Agama Islam Johor 1978 (Bil. 14).

Enakmen Pentadbiran Hukum Syarak Sabah 1977 (Bil.15).

Enakmen Pentadbiran Hukum Syarak Selangor Perintah Pengubahsuaian 1952 (Bil. 3).

Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Kedah 1962 (Bil. 9).

Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Melaka 1959 (Bil. 1).

Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Negeri Sembilan 1960 (Bil. 15).

Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Pahang 1956 (Bil. 5).

Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Perak 1965 (Bil. 11).

Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Perlis 1964 (Bil. 3).

Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Pulau Pinang 1959 (Bil. 3).

Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Terengganu 1955 (Bil. 4).

Hassim, Mohamad Hafifi, Mustapa, Ahmad Murshidi dan Baharuddin, Abdul Hakim (2019), “Sejarah Pelaksanaan Undang-undang Islam di Malaysia: Sorotan Terhadap Sistem Kehakiman Islam di Negeri Melaka,” *Journal of Muwafaqat*, Jil. 2, Bil. 2.

Hooker, M.B. (1984), *Islamic Law in South-East Asia*, Singapore: Oxford University Press.

Hooker, M.B. (1986), *Malaysian Legal Essays*, Kuala Lumpur: Malayan Law Journal Sdn. Bhd.

Ibrahim, Ahmad (1980), “Perundangan Islam di Malaysia 1978-1979,” *Jurnal Hukum*, Jil. 1, Bil. 1.

Ibrahim, Ahmad (1981), “Perundangan Islam Tahun 1980,” *Jurnal Hukum*, Jil. 2, Bil. 1.

Ibrahim, Ahmad (1982), “Perundangan Islam 1981,” *Jurnal Hukum*, Jil. 3, Bil. 1.

Ibrahim, Ahmad (1983) “Perundangan Islam Tahun 1982,” *Jurnal Hukum*, Jil. 4, Bil. 1.

Ibrahim, Ahmad (1988), “Kedudukan Mahkamah Syariah dalam Sistem Kehakiman,” *Jurnal Hukum*, Jil. 6, Bil. 1.

Ibrahim, Ahmad (1989), “Common Law di Malaysia,” *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, Jil. 1 Bil. 1.

Ibrahim, Ahmad dan Gordon, Shirle (ed.) (1965), *Islamic Law in Malaya*, Singapore: Malaysian Sociological Research Institute Ltd.

Ibrahim, Ahmad dan Joned, Ahilemah (1992), *Sistem Undang-undang di Malaysia*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Idris, Rohaniza (2019), “RUU Guaman Syarie tidak kurangkan kuasa Agong, Majlis Raja-raja,” laman sesawang *Berita Harian*, dicapai 11 April 2020, <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2019/07/585321/ruu-guaman-syarie-tidak-kurangkan-kuasa-agong-majlis-raja-raja>.

Indira Ghandi a/p Mutho v Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors and other appeals [2018] 1 MLJ 545.

Jaffar, Zainuddin (2007), “Championing the Reassertion of the Shari’ah in Modern Time – Comparing Ahmad Ibrahim with ‘Abdur Razzaq Al-Sanhuri of Egypt,” dalam *Koleksi Persidangan Seminar Ahmad Ibrahim: Pemikiran dan Sumbangan Ilmiah*, Hilton Petaling Jaya: Selangor.

Lembut, Ibrahim (2012), "Penyeragaman Undang-undang Islam di Malaysia: Antara Realiti dengan Harapan," dalam Md Supi, Siti Shamsiah (ed.), *Korpus Undang-undang Islam di Malaysia: Semakan & Cabaran*, Kuala Lumpur: Penerbit IKIM.

Lindsey, Tim dan Steiner, Kerstin (2012), *Islam, Law and the State in Southeast Asia, Jil. III: Malaysia and Brunei*, London: I.B. Tauris.

Mat Zain, Aemy Elyani, Nik Abdullah, Nik Md Saiful Azizi, Anzaruddin, 'Aisyah dan Ramlee, Nooranissa (2019), "Profesor Emeritus Tan Sri Datuk Ahmad Mohamed Ibrahim dan Profesor Emeritus Datuk Dr Osman Bakar: Kajian Konseptual Terhadap Profil dan Sumbangan Tokoh," dalam *Kertas Persidangan Antarabangsa Tokoh Ulama Melayu Nusantara 2019 Ke-3*, Hotel Grand Blue Wave Shah Alam: Selangor.

Md Nor, Siti Zalikah (2007), "Tan Sri Profesor Ahmad Ibrahim Seorang Maha Guru: Pengalaman Peribadi Seorang Murid," dalam *Koleksi Persidangan Seminar Ahmad Ibrahim: Pemikiran dan Sumbangan Ilmiah*, Hilton Petaling Jaya: Selangor.

Media Baharu (2019), "Akta Profesion Guaman Syarie yang diluluskan selaras prinsip "Rahmatan Lil 'Alamin" – Datuk Seri Dr Mujahid Yusof," laman sesawang *Berita Semasa*, dicapai 12 April 2020, <https://berita.rtm.gov.my/index.php/semasa/14526-ktaprofesion-guaman-syarie-yang-diluluskan-selaras-prinsip-rahmatan-lil-alamin-datuk-seri-dr-mujahid-yusof>.

Mohamad, Maznah (2010), "Making majority, undoing family: law, religion and the Islamization of the state in Malaysia," *Economy and Society Journal*, Jil. 39, Bil. 3.

Mohamed Adil, Mohamed Azam (2000), "Bidangkuasa dan Kedudukan Mahkamah Syariah di Malaysia Pasca Alaf 20: Ke Arah Mana?" *Jurnal Syariah*, Jil. 8, Bil. 2.

Mohamed Ibrahim, Ahmad (1997), "Ke Arah Islamisasi Undang-undang di Malaysia," dalam Mohamed Ibrahim, Ahmad (ed.), *Pentadbiran Undang-undang Islam di Malaysia*, Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM).

Mohamed Ibrahim, Ahmad (1997), "Kedudukan Mahkamah Syariah dalam Sistem Kehakiman," dalam Mohamed Ibrahim, Ahmad (ed.), *Pentadbiran Undang-undang Islam di Malaysia*, Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM).

Mohamed Ibrahim, Ahmad (1997), "Sistem Kehakiman Islam di Malaysia Masa Kini," dalam Mohamed Ibrahim, Ahmad (ed.), *Pentadbiran Undang-undang Islam di Malaysia*, Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM).

Mohd Awal, Noor Aziah (2003), *Pengenalan Kepada Sistem Perundangan di Malaysia*, Petaling Jaya: International Law Book Services.

Mokhtar, Mohd Na'im (2019), "Pandangan Profesionalis Berkenaan Akta Profesion Guaman Syarie" dalam *Makalah Seminar Penerangan Akta Profesion Guaman Syarie (Wilayah-wilayah Persekutuan) (PROPEs 2019)*, PGSMWP dengan kerjasama Jawatankuasa Peguam Syarie Wilayah Persekutuan dan Kuliyyah Undang-undang Ahmad Ibrahim (AIKOL) UIAM, Dewan Seroja Kem Kementah: Kuala Lumpur.

Moustafa, Tamir (2013), "Liberal Rights versus Islamic Law? The Construction of a Binary in Malaysian Politics," *Law & Society Review*, Jil. 47, Bil. 4.

Moustafa, Tamir (2018), *Constituting Religion: Islam, Liberal Rights, and the Malaysian State*, United Kingdom: Cambridge University Press.

Ordinan Majlis Islam (Penubuhan) Sarawak 1954 (Cap. 105).

Peletz, Michael G. (2002), *Islamic Modern: Religious Courts and Cultural Politics in Malaysia*, Princeton: Princeton University Press.

Peletz, Michael G. (2013), "Malaysia's Syariah Judiciary as Global Assemblage: Islamization, Corporatization, and Other Transformations in Context," *Comparative Studies in Society and History*, Jil. 55, Bil. 3.

Perintah Wilayah Persekutuan (Penggubahsuaian Enakmen Pentadbiran Hukum Syarak) 1974 Perlembagaan Persekutuan.

Ramah lwn. Laton (1927) 6 FMSLR 128.

Rang Undang-undang Profesion Guaman Syarie (Wilayah-wilayah Persekutuan) 2019 D.R. 18/2019.
Shaikh Abdul Latiff lwn. Shaik Elias Bux (1915) 1 FMSLR 204.

Shuaib, Farid Sufian (2007), "Ahmad Ibrahim dan Pemantapan Mahkamah Syariah Pasca Merdeka," dalam *Koleksi Persidangan Seminar Ahmad Ibrahim: Pemikiran dan Sumbangan Ilmiah*, Hilton Petaling Jaya: Selangor.

Sufian Suri, Muhammad ZulSyamini (2020), "Perak muncul negeri pertama wujudkan Mahkamah Utama Syariah," laman sesawang *Berita Harian*, dicapai 26 April 2021, <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2020/07/711743/perak-muncul-negeri-pertama-wujudkan-mahkamah-utama-syariah>.

T.p. (2019), "Akta Profesion Guaman Syarie: Kemampuan peguam berpotensi jadi contoh negeri lain," laman sesawang *Malaysia Dateline*, dicapai 11 April 2020, <https://malaysiadateline.com/akta-profesion-guaman-syarie-kemampuan-peguam-berpotensi-jadi-contoh-negeri-lain/>.

Tapah, Suwaid (2008), "Penulisan Teks Penghakiman Kes-kes Mal di Mahkamah Syariah," dalam Md. Noor, Ruzman (ed.), *Penulisan Teks Penghakiman di Mahkamah Syariah*, Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.

Undang-undang Mahkamah Syariah dan Hal Ehwal Perkahwinan Islam Kelantan 1966 (Bil. 1).

Undang-undang Majlis Ugama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan 1966 (Bil. 2).

Wan Ahmad, Wan Azhar (2007), "Islamisasi Undang-undang: Kerangka Pemikiran Ahmad Ibrahim," dalam *Koleksi Persidangan Seminar Ahmad Ibrahim: Pemikiran dan Sumbangan Ilmiah*, Hilton Petaling Jaya: Selangor.

Yaacob, Abdul Monir (1996), "Kedudukan dan Pelaksanaan Undang-undang Jenayah Islam di Malaysia," dalam Yaacob, Abdul Monir dan Othman, Sarina (ed.), *Tinjauan Kepada Perundangan Islam*, Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM).

Yaacob, Abdul Monir (2005), "Profesor Ahmad Ibrahim dan Sumbangan Beliau Dalam Perundangan Islam di Malaysia," *Jurnal Undang-undang IKIM Law Journal, Edisi Khas Sempena Memperingati Almarhum Profesor Emeritus Ahmad Mohamed Ibrahim*, Jil. 9, Bil.1.

Yaacob, Abdul Monir (2009), "Perlaksanaan Perundangan Islam di Malaysia: Satu Penilaian," *Jurnal of Fiqh*, Jil. 6.

Yaacob, Abdul Monir (2016), *Perkembangan Pentadbiran Undang-undang Islam di Malaysia*, Cyberjaya: Universiti Islam Malaysia.

Yaacob, Abdul Monir, Arifin, Mahamad, Mohd Zin, Najibah dan Md Supi, Siti Shamsiah (2009), *Permata Pengislahan Perundangan Islam: Biografi Profesor Emeritus Tan Sri Datuk Ahmad Mohamed Ibrahim*, Petaling Jaya: MPH Group Publishing Sdn Bhd.